

IX SİNİFDƏ AZOT YARIMQRUPUNA AİD MÖVZULARIN TƏDRİSİ PROSESİNDƏ SİNİFDƏXARİC İŞLƏRİN EKOLOJİ TƏRBIYƏDƏ ROLU

Ç.İ. Bağirova

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

Xülasə: Məqalədə azot yarımqrupu mövzusunun tədrisi prosesində ekoloji tərbiyə imkanları araşdırılmışdır. Müəyyən edilmişdir ki, azot yarımqrupu bölməsindəki mövzuların tədrisi prosesində şagirdlərdə ekoloji biliklərin verilməsi imkanları genişdir. Burada “kimya gecələri”dən, ekskursiyalardan, kontrast dərslərdən, ekoloji məzmunlu viktorinalardan və s. vasitələrdən istifadə həm kimya kursunun müvafiq bölmələrinin hərtərəfli mənimsənilməsinə, həm də onlarda ekoloji biliklərin formalaşmasına və inkişafına gətirib çıxaracaq.

Açar sözlər: azot yarımqrupu, sinifdən xaric işlər, mineral gübrə, ekoloji biliklər, ekoloji tərbiyə.

Elm və texnikanın sürətli inkişafı azot mühitinin kimyəvi maddələrlə çirklənməsinə səbəb olmuşdur. Tərkibində yüzlərlə kimyəvi birləşmələr, müxtəlif tullantılar şəklində təbiətdə yayılır. Bu baxımdan ekoloji tərbiyə günümüzün daha çox diqqət yetirilən sahələrindən birinə çevrilibdir, çünki sağlam ekologiya sağlam cəmiyyət, sağlam yaşayış tərzidir deməkdir. Qeyd etmək lazımdır ki, ekoloji tərbiyə hələ kiçik yaşlardan başlanmalıdır. Hələ yaşlardan uşaqlarda təbiət hadisələrinə düzgün baxış formalaşdırmaq, onlara təbiəti sevdirmək, vacib şərtlərdən biridir. Əgər buna diqqət yetirilməzsə uşaqlarda təbiətə qarşı laqeydlik baş qaldıra bilər. Hazırda dünyanın əksər ekoloqları hesab edir ki, ekoloji təhlükəsizliyin təmin olunmasına yalnız təhsil, dövlət və ictimai təşkilatların, texnoloqların və başqa müəssisələrin birgə səyi ilə nail olmaq olar.

Hər zaman aktual olan isə şəxsiyyətin ekoloji şüurunun formalaşdırılması üzrə pedaqoji fəaliyyətdir. Buna görə də indiki dövrdə insanların ekoloji cəhətdən maarifləndirilməsi və ekoloji mədəniyyətə yiyələnməsi ön plana çəkilir. Bununla əsaslı orta məktəblərdə qoyulmalıdır və qoyulur.

Bu nöqtəyi nəzərdən məktəb kimya kursunun tədrisində ekoloji biliklərin verilməsi imkanları genişdir. Çünki təbiətə ən çox mənfi təsir edən ekoloji proseslər kimya ilə bağlı sənaye sahələridir.

Məlumdur ki, kimya fənni üzrə ümumi təlim nəticələrinin reallaşdırılmasını təmin etmək üçün müəyyən olunan məzmun xətləri vardır. Bu məzmun xətlərindən biri də “kimya və həyat” məzmun xəttidir. “Kimya və həyat” məzmun xətti təbiətə və bütünlükdə bəşəriyyətə böyük zərər vura biləcək maddələrin müəyyənləşdirilməsini və onların həyatın istənilən sahəsində zərər vurmada

tətbiq olunmasını təmin edir. Müxtəlif sənaye sahələri tullantılarının, kənd təsərrüfatında işlədilən gübrələrin və dərman maddələrinin, nəqliyyatda tullantı qazlarının, məişət tullantılarının ekologiyaya hansı dərəcədə ziyan vura biləcəyini müəyyənləşdirməyə və ekoloji problemlərin həllində yaxından iştirak etməyə imkan verir. Bu məzmun xəttinin əsas və alt standartları belədir:

4.2. Şagird ətraf mühitin kimyəvi maddələrlə çirklənməsi və onun aradan qaldırılmasına dair məlumatlara malik olduğu nümayiş etdirir.

4.2.1. Şagird metallar və qeyri-metalların, onların birləşmələrinin sadə üzvi birləşmələrin ətraf mühiti çirkləndirməsi, onun aradan qaldırılması yollarını izah edir, referat hazırlayır.

Bu standartlara əsasən müəllim kimya fənni tədris edərkən kimyanı həyatla əlaqəndirərək şagirdlərdə fənnə qarşı maraq oyatmalı, eləcə də mövzunu ekologiya ilə əlaqələndirməyi bacarmalıdır.

Məqalədə azot qrupu mövzusunun tədrisi prosesində bəzi ekoloji tərbiyə imkanları araşdırılmışdır.

Kimya fənninin tədrisi prosesində ekoloji məsələlərin həll edilməsində aşağıdakı işlərin aparılması daha faydalı sayılır:

- Kimya dərnəklərinin təşkili (müxtəlif mövzular üzrə ekoloji məzmunlu viktorinalar və s.)
- Ekoloji məzmunlu kimya gecələrinin təşkili
- Ekskursiyalarının (sənaye müəssisələrinə, çirklənmiş su hövzələrinə, torpaqlara və s.)
- Konfrans dərslərin və s. təşkili.

Azot qrupu bölməsindəki mövzuların tədrisi prosesində şagirdlərə ekoloji biliklərin, eləcə də mühiti çirkləndirən maddələr, onların törətdiyi mənfi ekoloji nəticələr və onlardan mühafizə tədbirləri barəsində məlumatların verilməsi imkanları genişdir. Belə ki, ammoniyak və nitrat turşusu, onun istehsalı zamanı atmosfərə buraxılan NO, NO₂ qazları həmçinin mineral gübrələrin istehsalı zamanı ətrafa atılan tullantılar, onların təkrar emalı, mineral gübrələrin tətbiqi ilə bağlı ətraf mühitə edilən mənfi təsirlər və onların aradan qaldırılması, yolları və s. barəsindəki məlumatlar, şagirdlərə müxtəlif yollarla verilməklə onların ekoloji tərbiyəsinin inkişafı sahəsində mühüm əhəmiyyət kəsb edir.

Bu baxımdan yuxarıda da qeyd edildiyi kimi ekoloji tərbiyə məzmununda “kimya gecələri” nin keçirilməsi önəmlidir və bu məqsədlə “Kimya və həyat” məzmun xəttinə uyğun “kimya gecəsi” nin keçirilməsini nəzərdə tutulmalıdır.

“Kimya gecəsi”nin məqsədi mineral gübrələr, onların kənd təsərrüfatında əhəmiyyəti, eləcə də gübrə istehsalı zamanı əmələ gələn tullantıların zərəri və təkrar emalı ilə şagirdləri tanış etmək, onların ekoloji biliklərinin ümumiləşdirilməsidir.

“Kimya gecəsi”, “Ətraf mühiti qoruyaq” sərlovhəli guşənin təqdimatı ilə açılır. Təqdimatda ammoniyak, nitrat turşusu və mineral gübrələrin istehsalı zamanı atmosfərə buraxılan zəhərli qazlar, ətrafa atılan tullantılar, eləcə də mineral gübrələrin torpağa verilməsinin mənfi və müsbət nəticələrin özündə əks etdirən fotostendlər və slaydlar nümayiş etdirilir.

Sonra şagirdlərin bir neçə mövzu üzrə, o cümlədən də “Atmosferin əsas çirkləndiriciləri (NO, NO₂ və s.)”, “Ətraf mühitin çirkləndirilməsinin canlı orqanizmlərə təsiri” və “Mineral gübrələrin ətraf mühitə mənfi təsirləri” mövzularında təqdimatları dinlənilir və müəllimin iştirakı ilə müzakirə edilir.

Təqdimatlardan sonra şagirdlərdə ətraf mühitin əsas çirkləndiriciləri, o cümlədən nitrat turşusunun istehsalı zamanı atmosfərə buraxılan zərərli qazlar, mineral gübrələrin istehlakı zamanı ətraf mühitə mənfi təsirləri barəsində dolğun məlumatlar alırlar.

“Kimya gecəsi”nin sonunda “Ekoloji tərbiyə” məzmununda “Viktorina” keçirilir. Viktorinanın sualları azot yarımqrupuna aid mövzuları əhatə etməklə aşağıdakı kimi verilə bilər:

- 1) Atmosferin əsas çirkləndiriciləri hansılardır ?
- 2) Sənayedə nitrat turşusunun istehsalının mərhələləri hansılardır?
- 3) Nitrat turşusunun istehsalı zamanı atmosfərə hansı zərərli qazlar buraxılır?
- 4) Turşu yağışları nədir?
- 5) Hansı azot oksidləri turşu yağışının əmələ gəlməsində iştirak edir?
- 6) Turşu yağışlarının yağması hansı mənfi nəticələrə gətirib çıxara bilər?
- 7) Azot oksidləri atmosfərə buraxıldıqda hansı mənfi nəticələr törədə bilər?
- 8) Azotlu gübrələrin bitkilərin həyatında rolu nədən ibarətdir?
- 9) Mineral gübrələr torpağa normadan artıq verildikdə hansı fəsadlara gətirib çıxara bilər?
- 10) Azotlu gübrələrin artıq miqdarının bitkilərə nə kimi zərəri vardır?
- 11) Hansı halda insanlar bitki məhsuli qidalarla qidalandıqda gübrə ilə bağlı zəhərlənmələr ola bilər? və s.

Nəticədə şagirdlər gübrələrin torpağa normadan artıq verilməsinin mənfi təsirləri, o cümlədən bitkilərə yandırıcı təsiri, gübrənin artıq miqdarının yığılaraq su hövzələrinə daxil olması və orada yaşayan canlı orqanizmlərə zərəri barəsində məlumatlanır. Eləcə də gübrənin artıq miqdarının birkidə toplanması və həmin bitkidən qida kimi istifadə etdikdə insan sağlamlığına mənfi təsiri barəsində biliklər əldə edirlər. Həmçinin şagirdlər nitrat turşusunun ətraf mühitə buraxılan qazlar (NO, NO₂ və s.) və onların mənfi təsirləri barəsində biliklərini zənginləşdirirlər.

Beləliklə, azot yarımqrupu bölməsindəki mövzuların tədrisi prosesində şagirdlərdə ekoloji biliklərin verilməsi imkanları genişdir. Burada “kimya gecələri”dən, ekskursiyalardan, kontrast dərslərdən, ekoloji məzmunlu

viktorinalardan və s. vasitələrdən istifadə həm kimya kursunun müvafiq bölmələrinin hərtərəfli mənimsənilməsinə, həm də onlarda ekoloji biliklərin formalaşmasına və inkişafına gətirib çıxaracaq.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat:

1. Abbasov V.M., Əliyeva R.Ə., Səlimova N.Ə., Abbasov M.M., Babayev Ə.İ., Əsgərov F.S., Abbasov Ş.M. Ekoloji kimyaya giriş, Bakı, "Maarif", 2002, 128 s.
2. E.Mövsumov, L.Quliyeva. Ətraf mühitin kimyası. Bakı, "MBM" - 2010, 193 s.
3. A.S.Sadiqov, İ.B.Xəlilov. Ekologiya və ətraf mühitin mühafizəsi. Bakı, 2004, 196 s.
4. Ş. Mustafa, İ. Lətifov, 9-cu sinif üçün dərslik, Bakı-2017, səh. 114-116
5. Ş. Mustafa, İ. Lətifov, 9-cu sinif üçün metodik vəsait, Bakı, səh. 124-126
6. T.Tağıyev. Orta ümumtəhsil məktəblərində Kimyanın digər təbiət fənnləri ilə əlaqəli tədrisi prosesində ekoloji biliklərin məzmunu və öyrədilməsi yolları. Bakı-"Elm"- 2005. 314 s.

Ч.И. Багирова

Возможности экологического просвещения при обучении азотной подгруппе в 9 классе

РЕЗЮМЕ

В статье рассмотрены возможности экологического воспитания в процессе преподавания темы азотной подгруппы.

Было установлено, что возможности закрепления экологических знаний у учащихся в процессе обучения по предметам раздела азотная подгруппа широки. Здесь проходят "вечера химии", экскурсии, контрастные занятия, викторины экологического содержания и т.д. использование средств приведет как к всестороннему усвоению соответствующих разделов курса химии, так и к формированию и развитию в них экологических знаний.

Ключевые слова: подгруппа азота, внеклассные занятия, минеральные удобрения, экологические знания, экологическое образование.

Ch.I. Bagirova

In the process of teaching topics related to the nitrogen subgroup in the ninth grade the role of extracurricular activities in environmental education

SUMMARY

The study of the topic of nitrogen subgroups in the teaching process is the possibility of environmental education in the article.

It was found that students have ample opportunities to impart environmental knowledge in the process of teaching topics in the nitrogen subgroup section. The article includes "chemistry nights", excursions, contrast lessons, environmental quizzes, etc. use of tools both comprehensive mastery of the relevant sections of the chemistry course also will lead to the formation and development of environmental knowledge in them.

Key words: nitrogen subgroup, extracurricular activities, mineral fertilizers, environmental knowledge, environmental education.